

TARBIYA JARAYONINING MOHIYATI VA UNING JAMIYAT TARAQQIYOTIDAGI
O'RNI

Shukurullayeva Nodira Qahramon qizi

*Urganch davlat universiteti Pedagogika fakulteti
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi*

Ozodova Zulfiya G'ayrat qizi

*Urganch davlat universiteti Pedagogika fakulteti
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada tarbiya jarayonining nima ekanligi, uning mohiyati hamda mazmuni haqida ma'lumot beriladi. Shuningdek, tarbiyaning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni haqida ham so'z yuritiladi. Tarbiyaga e'tibor berilib, takomillashtirilmas ekan, jamiyat ham taraqqiy topmaydi.*

Kalit so'zlar: *tarbiya, tarbiya jarayoni, pedagog, individ, shaxs, kategoriya, xulq-atvor, jamiyat.*

KIRISH. Tarbiya pedagogikaning asosiy kategoriyalaridan biri bo'lib, insonni ijtimoiy tajribalar bilan, uning barcha shakllarida - bilim, his-hayajon, estetika, odob-axloq qoidalari bilan tanishtirish va individning ichki o'ziga xos jihatlarini, imkoniyatlari va layoqatlarini rivojlantirish bo'yicha faoliyat hisoblanadi. Tarbiya jarayonida tarbiyalanuvchining o'ziga xos xislatlari, boshqa individlardan ajralib turuvchi xususiyatlari namoyon bo'la boshlaydi. Tarbiyalanuvchining qay darajada mukammal tarbiyaga ega bo'lishi tarbiyachi, ya'ni pedagogning mahoratiga bog'liq hisoblanadi. Tarbiya bu muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy tajriba asosida shaxsni har tomonlama o'stirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayonidir. Boshqacharoq talqin etilganda, tarbiya yosh avlodni muayyan maqsad yo'lida har tomonlama voyaga yetkazish, unda ijtimoiy ong va xulq-atvorni tarkib toptirishga yo'naltirilgan faoliyat jarayonidir. Turli zamon va makonda tarbiya mohiyati turlicha bo'lib, uning mazmuni ijtimoiy maqsadlardan kelib chiqib asoslangan. Tarbiya g'oyasi turlicha ifodalangan bo'lsada, ammo yo'naltiruvchanlik xususiyati hamda obyektiga ko'ra yakdillikni ifoda etadi. Ya'ni, qaysi zamon yoki makonda bo'lishiga qaramasdan, tarbiyaning asosiy maqsadi jamiyatni rivojlantirish hisoblanadi. Tarbiyaning har qanday ko'rinishinign asosiy mazmuni jamiyat taraqqiyoti hisoblanadi.

Tarbiya jarayoni o'qituvchi va o'quvchi (tarbiyachi va tarbiyalanuvchi)lar o'rtasida tashkil etiluvchi va aniq maqsadga yo'naltiruvchi hamkorlik jarayoni hisoblanadi.[1]

ASOSIY QISM. Tarbiya jarayonida tarbiyalanuvchining his-tuyg'ulari, ongi shakllana boshlaydi, rivojlanadi. Tarbiya jarayonida bolalarning hayoti va faoliyatini pedagogik jihatdan to'g'ri uyushtirish g'oyat muhimdir. Faoliyat jarayonida bola

tashqaridan kelayotgan tarbiyaviy ta'sirlarga nisbatan ma'lum munosabatda bo'ladi. Bu munosabat shaxsning ichki ehtiyoji va xohishlarini ifodalaydi. Tarbiya jarayonida tarbiyalanuvchining ongigina emas, balki his-tuyg'ularini ham o'stira borish, unda jamiyatning shaxsga qo'yadigan axloqiy talablariga muvofiq keladigan xulqiy malaka va odatlarni hosil qilish zarur.

Tarbiya jarayoni mohiyati, mazmuni xususida "Avesto"da, Qur'oni Karim va hadislarida, shunungdek, xalq pedagogikasi, mashhur allomalardan Abu Hamid G'azzoliy, Attor, Ahmad Yassaviy, Abduxoliq G'ijduvoni, Najmiddin Kubroning ta'lim-tarbiyaga oid qarashlari, insonni tarbiyalash g'oyalari hozirgi zamon bilan hamohangdir.

Abdulla Avloniy, Mahmudxo'ja Behbudiy, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Abdulla Qodiriy, Abdurauf Fitrat, Cho'lpon asarlaridagi ma'naviy-ma'rifiy qarashlar bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotganicha yo'q. Buyuk ma'rifatparvar ziyolilarning ma'naviy-ma'rifiy g'oyalari milliy g'oya va istiqlol mafkurasining teran tomirlari bo'lib qolaveradi. Inson tarbiyasi va uning tarbiyalanganlik darajasi o'z davrining ilmiy-amaliy mezonlari bo'yicha tadqiq etish ko'p asrlik fan tarixiga ega. Insoniyatning yer yuziga kelishidan e'tiboran kishilar muayyan jamiyatning a'zosi tariqasida shaxslararo munosabatga kirishishi, muloqot o'rnatishi, muomala maromiga rioya qilishi lozim, deb belgilanishi tarbiyalanganlik o'lchovlarining vujudga kelishiga sabab bo'lgan. Taraqqiyot, ijtimoiy ong, aql-zakovat, ezgulikka intilish hissi tarbiyalanganlikning ham harakatlantiruvchisi, ham mexanizmi, ham zarurat ekanligini ta'kidlovchi omil bo'lib xizmat qilgan va bundan keyin ham ko'p funksional vazifani ado etaveradi.

Tarbiya - "Pedagogika", ya'ni bola tarbiyasining fani demakdur. ilmi axloqning asosi tarbiya o'ldug'indan shul xususda bir oz so'z so'ylaymiz. Bolaning saodati va salomati uchun yaxshi tarbiya qilmak, tanini pok tutmak, yosh vaqtdan maslagini tuzatmak, yaxshi xulqlarni o'rgatmak, yomon xulqlardan saqlab o'sdurmakdur. Tarbiya qilguvchilar tabib kapidurki, tabib xastaning badanidagi kasaliga davo qilgani kabi tarbiyani bolaning vujudidagi jahl maraziga "yaxshi xulq" degan davoni ichidan, "poklik" degan davoni ustidan berub, katta qilmog'li lozimdur.[2]

Tarbiya jarayonida an'analar, udumlar, rasm-rusumlarning roli kattadir. Vatan tuyg'usini shakllantirish, ona tilimizga muhabbat uyg'otish, milliy qadriyatlarga hurmatni kuchaytirish, ezgulik timsoli bo'lgan insoniylikni ulug'lash, umuminsoniy qadriyatlarga, millatlararo totuvlik, bag'rikenglik, dunyoviy ilmlarga intilish va ilg'or madaniyatni shakllantirish, dinning dunyoviylik bilan qarama-qarshi emasligini anglash, huquqiy madaniyat sog'lom dunyoqarashning sog'lom omili ekanligi to'g'risidagi bilimlarni boyitish, ma'rifatning shaxs intellektual salohiyatini oshirishdagi imkoniyatlari kengligini isbotlash kabi tamoyillari to'g'risidagi tushuncha bularning barchasiga tarbiya metodlari orqali erishiladi.

Har tomonlama barkamol, bilimli, malakali yoshlarni voyaga yetkazishda quyidagi tarbiya turlarining ahamiyati salmoqlidir:

1. Aqliy tarbiya - bilim, ilm, malaka, ko'nikma; aql, ong, fahm, farosat.

2. Axloqiy tarbiya – axloq, odob, xulq, yaxshilik, ezgulik, adolat, insof, diyonat, sharm, hayo, vatanparvarlik va h.k..

3. Mehnat tarbiyasi – faollik, ishchanlik, tadbirkorlik, ishbilarmonlik, aqliy ish, jismoniy mehnat, manfaat, foyda, maosh va h.k..

4. Jismoniy tarbiya – chiniqish, sport, o'yinlar, sog'lom tan va h.k..

5. Estetik tarbiya – go'zallik, kiyinish, tozalik, yurish-turish, saranjom-sarishtalik va h.k..

6. Ekologik tarbiya – tabiat, atrof-muhit, o'simlik va hayvonot dunyosiga ongli munosabatda bo'lish va h.k..

7. Iqtisodiy tarbiya – bozor iqtisodiyoti, tejamkorlik, sarf-xarajat, isrof, foyda, mulk, mulkka egalik va h.k..

8. Huquqiy tarbiya – fuqarolik, tenglik, to'g'rilik, halollik, jinoyat, jazo, huquq, burch kabi tushunchalarni qamrab oladi.[3]

XULOSA. Demak, tarbiya ijtimoiy hodisa bo'lib, insonning shaxs bo'lib shakllanishini ta'minlaydigan eng qadimiy va abadiy ma'naviy qadriyatdir. Tarbiya jarayoni insoniyat paydo bo'lishi bilan birga paydo bo'lgan bo'lib, u avlodlardan avlodga o'tib boraveradi. Tarbiya yordamida inson shaxsining ma'naviy jihatlarini qaror toptirish ko'zda tutiladi. Dunyoqarash, e'tiqod, ezgulik, go'zallik, yaxshilik, xulqiy odatlilik va ko'nikmalarning shaxs sifatiga aylantirilishi tarbiya yordamida amalga oshiriladi.

Tarbiya jarayonining maqsadi ijtimoiy jamiyat taraqqiyoti, rivojlanishi, yo'nalishi, ijtimoiy munosabatlar mazmunidan kelib chiqib belgilanadi. Tarbiyaning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni g'oyatda muhim ekan, tarbiya jarayonini tashkil etuvchi insonlar o'zlarida juda katta mas'uliyatni his qilishlari lozimdir. Tarbiya dastlab oiladan boshlanadi. Ammo faqatgina oiladagi tarbiya bilan jamiyat uchun kerakli shaxslarni yetishtirib bo'lmaydi. Pedagoglar tarbiya jarayonini tashkil etuvchi asos ekan, ular o'zlarida yuqori tarbiyalanganlik darajasini namoyon qilishlari lozim. Shundagina jamiyat taraqqiyot sari qadam tashlaydi va kelajak kafolatlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. R. A. Mavlonova, N. H. Rahmonqulova, K. O. Matnazarova, M. K. Shirinov, S. Hafizov. Umumiy pedagogika. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2020.

2. Abdulla Avloniy. Turkiy Guliston yoxud axloq. – Toshkent: “Yoshlar nashriyot uyi”, 2018.

3. N. Atayeva, M. Salayeva, S. Hasanova. Umumiy pedagogika. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2015